

UGNIES GIESMĒS

Tūkstantis
Sigito Gedos
veidu

Rimantas
Kmita

UGNIES GIESMĖS

Tūkstantis
Sigito Gedos
veidų

Rimantas
Kmita

Projektą iš dalies finansuoja

MOKSLO MONOGRAFIJA

Recenzentės:

Prof. dr. Dalia Satkauskytė, Lietuvių
literatūros ir tautosakos institutas
Prof. habil. dr. Danutė Gailienė, Vilniaus universitetas

Santrauką vertė
Julija Gulbinovič

Asmenvardžių rodyklę sudarė
Virginijus Gasiliūnas

Bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos integralios bibliotekų informacinės
sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

Ši leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar
būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą
kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti,
platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti,
teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama ši kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo
įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų
ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti
ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais
tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Rimantas Kmita, 2022
© Laura Grigaliūnaitė, knygos dizainas, 2022
© „Tyto alba“, 2022

ISBN 978-609-466-690-2

Turinys

- 13 Įvadas
- 23 Mitinis vaikystės laikas
- 27 Pradžia: avinėlis tarp vagų, pirmi eilėraščiai ir šokiai
 - 32 Vaikiškas teisybės poreikis
 - 35 Nepritekliai
 - 38 Sportinės ambicijos
 - 39 Dideli išgyvenimai
- 45 Naujas paukštis literatūros padangėje
- 52 Strazdas išskleidžia sparnus
 - 59 Suglumę „paprasti skaitytojai“
- 75 Grumtynės dėl naujų poezijos plotų ir įtakos baimė
- 86 Kūryba – tragiškas likimas
 - 90 Iš ko vagia gyvieji poetai?
 - 96 Priartėjimai ir nutolimai „viršum kalbų“
- 101 1972-ųjų liepsnos ir brežnevizmo šešėliai
- 114 1972-ųjų poezijos knygos
 - 120 Nevilties formos: posėdžiai, vynas, nykulys, emigracija
- 131 Ankštas dvasinis gorsetas: 8-ojo dešimtmečio antra pusė
- 144 Ką veikti šioje žemėje? Pasirinkimai brežnevizmo metais
 - 149 Klausykis Balso

- 161 **Apgaulinga ramybė, veržiančios kaukės ir maištas „brandaus socializmo“ sąlygomis: 9-asis dešimtmetis**
- 164 Neherojiška kasdienybė ir kompromisai
 - 174 „Maironio mirtis“
 - 176 Nerimas ramiais stagnacijos laikais
 - 181 „Dabar norėčiau būti savimi“
 - 184 Panelė Veikla ir vaistai
 - 186 Naujos poetinės kalbos paieškos
- 189 **Pervartų nualinta širdis**
- 191 Sigitai, parašyk straipsnį!
 - 194 Veikla, emocijos ir jų kaina
 - 196 Galingi mitingai
 - 199 Bedugnė tarp poeto ir skaitytojų
 - 202 Deputatas
 - 204 Nualintas kūnas
- 211 **Nepriklausomybė: ar dar kam nors reikia kultūros?**
- 221 **Bažnyčios atšventinimas**
- 226 Kunigas, iš kurio juokėsi
 - 231 Poezija ir balsas
 - 233 „Tik tegu niekas nelaiko manęs besikraustančiu iš galvos“
- 241 **Laisvės neurozės**
- 246 Nusvirusios „karo vyro“ rankos
 - 249 Polinkis kentėti
 - 250 „Tikrovės timplėlėjimas“: brolio likimas
 - 252 Kova dėl vietos literatūros istorijoje
 - 256 Grūto parko lyrika

- 258 Išvyka į JAV: „...kvietimą atšaukiu“
- 265 Bajorystės paieškos – simbolinė galia
- 270 Tai kodėl Sigita Geda nusivylė nepriklausomybe?
- 272 Žmogus iš prieštarų

277 Kas sumodeliavo Sigitą Gedą?

- 283 „Neurotinis kliedesys, psichologija be išeities“
- 285 Karališkas teismus
- 287 Teisė ir genijus

- 301 Padėkos žodis
- 305 *Summary*
- 309 Santrumpos
- 310 Iliustracijų sąrašas
- 311 Asmenvardžių rodyklė

Sveikamees poete,
tė mokausi aštuoni klaseje. Sa labai mėgstu
eile rašius. Tė mociu Jus per televizija
ir dar nuotrauka laikraščyje.
Man patinka Jūsų eile rašiai.
Atsiųskit man eile raštį apie naujus žiui-
kių vaivuočių nuotykius.

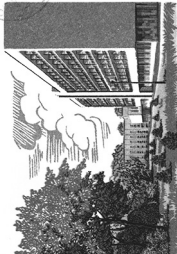
Saulius

Meno adresas: 234580 Alytus

Užlengis 17-9

Sauvinaitis Saulius

 Куда Vilnius - 17
Taikos 88-5
 Кому Lev. Sigitis Gedas
 Индекс предприятия связи и адрес отправителя
234690, Donskoyanka,
obskinos 31-30
Prilapsi.

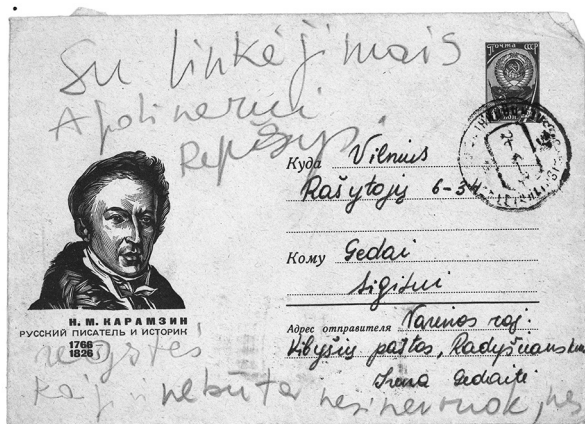
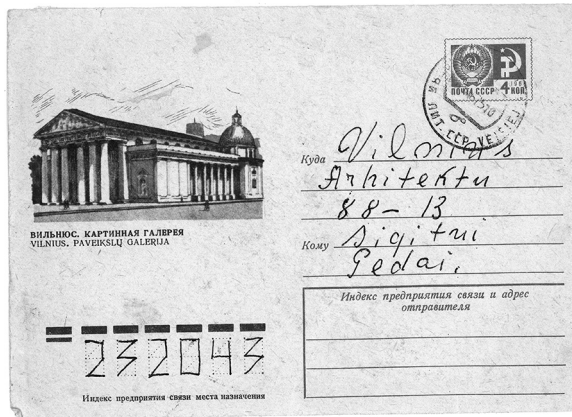
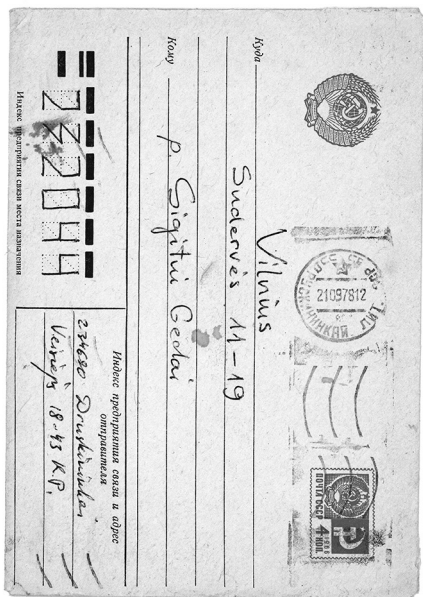

 ЛИТОВСКАЯ ССР, ДРУСКИНИКАИ, САМОЛОНА «ЛИТОВА»
 ШЕЧУОВ ТШЕ ДРУСКИНИКАИ САМОЛОНА «ШЕЧУА»
 Индекс предприятия связи и адрес отправителя
232047
 Индекс предприятия связи места назначения

155
 СССР-А-83

 Куда Литва
Vilnius
Taikos 12-73
 Кому Sigitis Gedas
 Индекс предприятия связи и адрес отправителя
1250 Pz. Mo alba
je vosa je do kambe d. s.
Plazac Morkeska 3.
Prilapsi, mimentis mimi, buski.
 Индекс предприятия связи места назначения
232050
 Индекс предприятия связи места назначения

 Куда Palanga
Razis, 364
Zvimalite vila "Agila"
 Кому Sol. Sivili Rmuskaitis ir Sigitis Gedas
 Индекс предприятия связи и адрес отправителя
Мин, Vaikos 32
Prilapsi, Kumbos Namai
Kyt. P. Blazis
 Индекс предприятия связи места назначения

 Куда Vilnius
"Mosa gamtos" redakcija
 Кому Sigitis Gedas
 Индекс предприятия связи и адрес отправителя
Donskoyanka, Vozovne
1 avust. 11 patata
Kyt. Blazis.
 Индекс предприятия связи места назначения

Įvairių metų vokai su skirtingais Sigito Gedos namų, darbuviečių, rezidencijų adresais

Įvadas

*Rožės šešėlį baltą
galėtų gaubti sielos paslaptis...*

Šiuo dvieliu baigiasi pirmą poemos *Delčia rudenė deivė* dalis. Pasirodžiusi knygoje *26 rudens ir vasaros giesmės* (1972) ši poema daug ką nulėmė ir pakeitė Sigitos Gedos gyvenime. Sielos, apgaubiančios gyvenimą ir kūrybą, paslaptis viliojo mane rašant šią knygą. Nemaniau, kad ją įminsiu, kai kada išsigąsdavau, kai ko negalėdavau įsivaizduoti, todėl noras mesti rašyti varžėsi su paslapties trauka. Kad žmogaus sielos paslaptį įmanoma atidengti, abejojo ir pats Sigitas:

„Vienintelė paguoda, kad žmonės „sutaisyti“ panašiai. Ir didžiulė praraja: tu nuolatos įsitikinęs, kad kitas žmogus irgi galvoja taip. Nėra pasaulyje tokių telefonų, nėra tokios kalbos, kuri būtų adekvačiai priimama, suprantama. Rojus yra tai, kad žmonės neperpjauna gerklės viens kitam vidury baltos dienos. Ir už tai turime dėkoti ne kam kitam, o susigėdijimui, graužačiai, kurios (galbūt) nepatiria žvėrys.“¹

Šis poeto pasvarstymas padėjo rašyti nuolat abejojant, kiek galiu priartėti prie svetimo gyvenimo, ir jau ne taip baugiai žiūrėjau, kad mano pasakojimo forma kartais dėliojosi į keistą ritualą, kartais į misteriją, o kartais į filmą. Neslėpsiu, buvo momentų, kai persekiojo mintis, kad Gedos žavėjimasis „ikiklasicistiniais“ laikais, archetipais, aistra prisikapstyti iki šaknų nėra tik jo intelektualinė

1 Sigitas Geda, *Žydintys lubinai piliakalnių fone: Septynių vasarų dienoraščiai (1992–1998)*, Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 1999 (toliau – ŽLPP), p. 31.

veikla, kad čia yra kažkas daugiau, kas veikia ir kūrybą, ir gyvenimą, ir gal net likimą.

Pradėjau šią knygą rašyti ne nuo tuščio lapo. Jau buvau rašęs apie Sigitą Gedą savo disertacijoje, paskelbęs straipsnių apie senovės graikų pykčio sampratą ir Gedos kūrybą, apie jo santykius su kitais rašytojais ir apie neišvengiamus bandymus prisitaikyti prie sovietinės tvarkos. Visais šiais darbais pasinaudoju ir šioje knygoje, bet labiausiai grįžti prie Gedos traukė pykčio tema, vis atrodė, kad ten ir slypi dar nepaaiškinta paslaptis.

„Pyktį Pelėjo sūnaus Achilo, deive, giedoki“, – taip prasideda Homero *Iliada* lietuviškai (vertė Antanas Dambrauskas). Kad vienas svarbiausių Vakarų civilizacijos tekstų prasideda žodžiu „pyktis“ (gr. *mênis*), dėmesį atkreipė vokiečių filosofas Peteris Sloterdijkas savo knygoje *Pyktis ir laikas (Zorn und Zeit, 2006)*. Sloterdijko knyga ne tik sukėlė daug diskusijų, bet ir gražino pykčio sąvoką į intelektualinę apyvaratą.

Bene svarbiausia Sloterdijko knygos tezė – pyktis yra tikroji istorijos varomoji jėga². Kaip matysime, Geda ir asmeninė, ir literatūros istoriją linkęs pasakoti dažniausiai per konfliktus.

Konfliktas, kuris yra varomoji jėga. Slaptingas, graudus.

Ypač – poetui:

Būti atstumtuuju savo Tėvynėje.

Būti atstumtuuju Visatoje (?)

Tai kažin kas kita nei įprastinis Dulkės jausmas...³

O be kosminio konflikto, visuomet gyvenimą judina ir kitokie susidūrimai su tvarka, taisyklėmis, tradicijomis. „Nešvankybė yra pasaulio *perpetuum mobile*.“ (AK 448)

Vokiečių filosofo nuomone, *Iliados* pasaulis išaustas iš pykčio darbų ir kančių, archajiškai ontologijai pasaulis yra jame vykstančių kovų suma. „Epinis pyktis savo rapsodui pasirodo kaip pirminė energija, – rašo Sloterdijkas, – kylanti iš savęs, neišvengiama kaip audra ar saulės šviesa. Ji yra veiksmo jėga koncentruota forma. <...> Homerui herojus ir jo pyktis sudaro neišardomą porą ir

2 Peter Sloterdijk, *Zorn und Zeit: Politisch-psychologischer Versuch*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2008, p. 16.

3 Sigitas Geda, *Adolėlio kalendoriai: (dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai)*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003 (toliau – AK), p. 155.

neriekia pykčio aiškinti išorinėmis aplinkybėmis. Achilas yra kupinas pykčio, kaip Šiaurės ašigalis yra padengtas ledu, kaip Olimpas apsuptas debesimis ir kaip *Mont Ventoux* kalnas yra vėjų pustomas.⁴

Pyktis graikų kultūroje, kaip ją interpretuoja Sloterdijkas, nėra asmeninė ypatybė, intymaus vidinio pasaulio dalis. Pyktis yra gana autonomiška energija, būdinga herojaus dvasiai. Žmogus nėra pykčio savininkas, pyktis priklauso energijoms, kurios išiveržia į žmogų, o helenų psichologija ir filosofija skelbė, kad jos yra suvoktinės kaip aukštesniojo pasaulio malonės ir kad kaip ir su kiekviena dovana, taip ir su pykčiu herojus turi elgtis atsakingai ir pagarbiai⁵.

Šiuolaikiniai psichologai taip pat nelinkę demonizuoti pykčio, veikia aiškina jo priežastis, kurios labai dažnai nėra žmogaus „prigimtis“, o agresyvus elgesys toli gražu ne visada yra sąmoningas. Tai būdas išleisti susikaupusią energiją, tai ambicijos, tai gynybos mechanizmas nuo nerimo, baimių ir panašiai. Psichologė ir filosofė Verena Kast mano, kad pyktis visų pirma yra susijęs su savisauga ir saviugda (*Selbstentfaltung*), o agresija yra visų pirma pastanga ką nors pakeisti⁶.

Be *mēnis* sąvokos, Sloterdijkas savo analizėje pasitelkia ir dar vieną sampratą emocijumui nusakyti – *thumos* (θυμός). Tai graikiškas žodis, apibūdinantis organą krūtinėje, iš kurio kyla didžiuliai emociniai protrūkiai, taip pat ir pykčio priepuoliai. Šiuo žodžiu apibūdinamas išdidaus „aš“ žaizdras, suvoktas kaip kūno judintojas, kūno energija, kuri po mirties apleidžia kaulus, sąnarius, raumenis. *Thumos* bendrai yra džiaugsmo, pasitenkinimo, meilės, atjautos, pykčio ir t. t. buveinė⁷. Taip pat šis organas stimuliuoja pripažinimo bei šlovės poreikį. *Thumos* priskiriama ir tarpininkavimo funkcija, receptyvus, imlus sąmoningumas, kuris yra savotiškas kanalas, per kurį dievai perduoda mirtin-giesiems žinias⁸.

4 Peter Sloterdijk, *Zorn und Zeit*, p. 17.

5 Ten pat, p. 24.

6 *Wörterbuch der Analytischen Psychologie*. Lutz Müller und Anette Müller (Hg.), Düsseldorf; Zürich: Walter, 2003, p. 7–8.

7 Bruno Snell, *Die Entdeckung des Geistes: Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen*, Hamburg: Claassen & Govers Verl., 1946, p. 27.

8 Peter Sloterdijk, *Zorn und Zeit*, p. 24.

Psichologė Kathrin Weber priduria, kad *thumos* yra ne tik pyktis, bet ir gyvenimo jėga⁹. Ir Geda, galvodamas apie retėjantį draugų ratą, dienoraštyje žmogaus esmę nusako panašiu vaizdiniu: „Iš kitados jaunų, veržlių, entuziastingų, protingų, talentingų, pasiutusių – liko griuvenos. Kas galėtų įpūsti liepsną ten, kur pliauskos jau suanglijusios?“¹⁰

Žmogaus gyvenimo variklis – liepsna, energija, kuri pamažu apleidžia savo buveinę, – panašiai išivaizduojamas Gedos, kuriam senovės graikų kultūra buvo išskirtinė. Susikūres savo žodį „sen-graikiai“ poetas neretai juo apibūdindavo sau artimus kultūros ir pasaulio suvokimo aspektus, per graikų kultūrą aiškino sau artimesnius rašytojus – Albiną Žukauską, Sigitą Parulskį. Senoji graikų poezija Gedą stulbino savo vitališkumu¹¹. Beje, *θυμός* etimologija siejama su indoeuropiečių prokalbės žodžiu **d^huh₂mós*, su lietuvių kalbos žodžiu „dūmas“, lot. *fumus*, o reikšmė ir su kvėpavimu, ir su krauju, kas Gedos pasaulėvaizdyje yra svarbu.

Tiesiogiai ir netiesiogiai Geda yra kalbėjęs apie gyvenimą motyvuojančią, gyvenimą varančią liepsną. Sunku būtų sugalvoti tinkamesnę Gedos ūmumo etimologiją, negu siejančią su ugnimi ir dūmais. Lietuviškas žodis „ūmus“ kalbinėje vaizduotėje labiausiai siejamas su ugnimi, su ugingu temperamentu. Ugnis kaip ir pyktis turi skirtingas briaunas, kuriančias ir griauinančias. Pyktis apima ne tik agresiją, kerštą, bet ir šventą pasipiktinimą neteisybe, angažuoja kovai už teisybę ir teisingumą.

Psichoanalitikai, panašiai kaip ir sengraikiai, mato agresiją kaip svarbiausią žmogaus varomąją jėgą: „Apskritai nėra tokios žmogaus veiklos, kuri neturėtų agresyvumo apraiškų. Tai pasakytina tiek apie neigiamą (pavyzdžiui, atsisakant teikti pagalbą), tiek apie teigiamą (perdėtas rūpestis), tiek simbolinę (pavyzdžiui, ironija), tiek efektingą (pavyzdžiui, lytinis aktas arba sporto

9 Kathrin Weber, „Beeindruckende Emotionen. Wut und Zorn zwischen Leib und Seele, Individuum und Gesellschaft“, *Ira – Figuren, Konzepte und Konzeptionen von Wut und Zorn*. Hrsg. von Bozena Anna Badura, Kathrin Weber, Gießen: Psychosozial-Verlag., 2013, p. 37.

10 Sigitas Geda, *Vasarė ajero šneka*: Dienoraščiai ir tyrinėjimai, Vilnius: Vaga, 2008 (toliau – VAŠ), p. 115.

11 „Sena graikų poezija irgi stulbina savo vitališkumu. Poetas sielvartauja, kad jam jau daug metų, jis nebegalio to ar to, bet jeigu imtųsi, padarytų geriau nei jaunuolis.“ „Rašytojas ir jo amžius“. Poetą Sigitą Gedą kalbina Sigitas Parulskis, in: *Sėskim ir pakalbėkim: 30 radijo interviu*, sudarytojos Gailutė Jankauskienė, Jolanta Kryževičienė, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 42.

varžybos) žmogaus elgseną. Sublimuotas agresyvumas padeda stiprinti savastį arba reikšti pilietinę drąsą.¹²

Toks psichologų požiūris iš gana „aukštai“.

O kaip Gedą matė bičiuliai? Kiek jo elgesyje matė agresyvumo, pykčio apraiškų? Ir kiek tas agresyvumas buvo kūrybinga jėga, o kiek trukdanti gyventi?

„Jis iš tikrųjų buvo tarsi suaustas iš priešybių; charakteryje keistai susipynė: impulsyvumas ir rimitis, energija ir polinkis į depresiją, švelnumas ir agresyvumas, meilumas ir nesuvaldomai sunkiai paaiškinami pykčio protrūkiai“¹³, – prisimena menotyrininkas Antanas Andrijauskas. Literatūrologai, taip pat draugai, pažįstami apie Gedos būdą, asmenybės struktūrą kalba metaforomis – apie kentauriškumą, dvilypumą, užsimena apie priešybes, pabrėžia jo vitališkumą. Ir iš tiesų, net artimiau jį pažinoję žmonės daugiau tik klausia savęs apie tokias skirtingas vieno žmogaus puses, negu siūlo kokius atsakymus. „Kokia ugnis jį degina?“, – taip ir nesupranta jo artimas bičiulis Vladas Motiejūnas. Bet detalesnio psichologinio portreto niekas, žinoma, nekūrė, bičiuliai daugiau fiksuoja atskirus įvykius ir kartais juos apibendrina vienu ar kitu vaizdiniu, bet ne psichologijos koncepcijomis. Pats Geda kitų portretus neretai piešdavo energingais štrichais. „Sunku pasakyti, teisus Tu ar neteisus, kaip drąsiai ir pikta rašai apie žmones. Jeigu teisus – dar sunkiau“, – taip Georgijus Jefremovas rašė Sigitui Gedai laiške¹⁴. Suprantama, kalbėtis su draugu apie pyktį, alkoholį, šventą teisumą, radikalumą, nesiskaitymą su kitais nėra tos patogios temos, kurios padeda išsaugoti gerus santykius.

Taip pat suprantama, kad tie nepatogūs Gedos bruožai sunkiai verbalizuojami, nors jų akivaizdumas primena tai, kas anglų kalboje vadinama drambliu kambaryje.

Turbūt taip yra ir dėl to, kad nelabai mokame kalbėti apie pyktį, agresiją, menininkams neišvengiamą šlovės ir pripažinimo siekį nesuvokdami to kaip žmogaus menkinimo, žeminimo, juodinimo.

12 Thomas Auchter, Laura Viviana Strauss, *Psichoanalizės terminų žodynis*, iš vokiečių kalbos vertė Snieguolė Vingienė, Vilnius: Vaga, 2003, p. 28.

13 Antanas Andrijauskas, „Sigitos Gedos pasaulinės kultūros lietuvinimas kaip kalbos ir būties metafizika“, in: *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, [t.] 10: *Sigitas Geda: Pasaulinės kultūros lietuvinimas* [straipsnių rinkinys], sudarytojas ir mokslinis redaktorius prof. Antanas Andrijauskas, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2010, p. 57.

14 Georgijaus Jefremovo laiškas Sigitui Gedai 1985 08 02, Uršulės Gedaitės asmeninis archyvas.

Skaitant beveik prieš keturiasdešimt metų rašytą Vandos Zabor-skaitės straipsnį „Rašytojo biografija – literatūrinio tyrinėjimo objektas“ atrodo, kad per tą laiką labai svarbūs trukdžiai kalbėti apie rašytojų gyvenimą niekur nedingo: lietuvių literatūrologijai vis dar „trūksta kontaktų su dabartine psichologija“ ir „trūksta atitinkamo visuomenės nusiteikimo, biografą kausto įsigalėję įvairaus pobūdžio tabu“¹⁵.

Kai asmeninis gyvenimas turi ne itin patogių briaunų, greit galima išgirsti argumentą, kad ne gyvenimas, o kūryba, tekstai yra svarbiausi, o gal ir vieninteliai tyrinėjimo objektai. Vienu metu pyktį suvokiame ne kaip gilesnių problemų simptomą, o kaip „blogą“ žmogaus charakterio ypatybę ir kartu kultūros žmones vis dar norime pateikti ne kaip tokias pat sudėtingas asmenybes kaip ir visi kiti žmonės, o kaip tam tikrą paminklą, kurį galėtume rodyti kaip idealą. Taip prasideda menininkų sudievinimas, genijaus kultas, kuris neretai atsisuka prieš mus pačius. Tad ši knyga iš dalies ir apie tą kainą, kurią už kūrybą sutinka mokėti poetas, o kartu ją moka ir jo artimieji.

Tačiau suprantama, kodėl negatyvios emocijos, vidinė nerdmė, įtampos, kompleksai, kurie komplikuoja gyvenimą, bet ir stimuliuoja kūrybą, sunkiai analizuojami. Čia kyla didelis spekuliacijų pavojus. Tektų kalbėti apie tų prieštarų kilmę, priežastis, jų tarpusavio sąveiką. Kita vertus, tarsi ir bijoma, nes nuojauta sako, kad tie konfliktai kyla ne iš paprastų, buitinių, o iš kur kas gilesnių ir baugesnių šaltinių. „Ir iš tiesų, mintis, kad žmogus turi dar ir šešėlinę pusę, kurią sudaro ne tik, tarkim, nedidelės silpnybės ar ydelės, bet ir tam tikra tiesiog demoniška dinamika, kelia mums tam tikrą siaubą. <...> Miglotai nujausdami šį šešėlinės žmogaus pusės keliamą pavojų, mes atsisakome ją pripažinti.“¹⁶ Geda tą pusę jautė, užsiminė apie ją, bet nedetalizavo.

Psichologai aštrius vidinius žmogaus konfliktus mato kaip vieną pagrindinių neurozės simptomų. Apie savo vidines prieštaras Geda užsiminė ne kartą, taip pat ir pats buvo linkęs įžiūrėti kitų neurozes. Pyktis, jėga, konfliktiškumas Gedos kūryboje gali būti analizuojami ir kaip kultūrinės (ne tik psichologinės ar fizinės)

15 Vanda Zaborškaitė, „Rašytojo biografija – literatūrinio tyrinėjimo objektas“, *Problemos*, Nr. 35, 1986, p. 30.

16 Carl Gustav Jung, *Du traktatai apie analitinę psichologiją: Apie pasąmonės psichologiją. Santykiai tarp Aš ir pasąmonės*, iš vokiečių kalbos vertė Kęstutis Choromanskis, Vilnius: Margi raštai, 2012, p. 44.

sąvokos, ir sociologiniu aspektu – kaip kūrybos sąlyga, kaip veikimo kultūroje būdas. 1932 metais į JAV emigravusi ir Didžiosios depresijos laikotarpiu ten dirbusi psichoanalitike Karen Horney tvirtina, kad neurozės negali būti paaiškinamos vien tik žmogaus vidinių išgyvenimų analize, kad tam labai svarbios kultūros normos ir žmogaus santykis su jomis. Neurozės ašimi ji laiko nesąmoningą nerimą ir žmogaus pastangą jį įveikti. „[K]iekvienos kultūros gyvenimo sąlygos sukelia tam tikras baimes. Jas gali sukelti išoriniai pavojai (gamta, priešai), socialinių santykių formos (išaugęs priešiškusumas, sukeltas priespaudos, neteisingumas, priverstinė priklausomybė, frustracijos), kultūrinės tradicijos (tradicinė demonų baimė, baimė sulaužyti tabu) nepriklausomai nuo jų kilmės.“¹⁷

Pats Geda puikiai jautė tuos ryšius tarp žmonių psichologijos ir politinių sąlygų: „Nėra žmogaus, kurio nebūtų suėdusi imperija. <...> Žmonės suluošinti iš vaikystės. Genialūs. Nualinti ir traumuoti iki pat vidurių.“¹⁸ Ir ne vien jis, daug lietuvių jautė panašiai, atpažino savo skausmą Gedos žodžiuose Vingio parke 1988-ųjų liepos 9 dieną: „viena iš didžiųjų priežasčių, kodėl šiandien lietuviai tokie baikštūs, skeptiški, pasimetę, apatiški, yra ta, kad visi mes išaugom šėtono paunksmėje“¹⁹. Tad rašydamas apie Gedą galvojau ir apie mūsų tėvus, senelius, ir apie savo kartą taip pat.

Sigitas Geda ne tik jautė politinės santvarkos padarinius žmonėms, bet iš dalies iš to kildino savo poetinį polinkį, talentą, impulsą rašyti. „Tikras poezijos supratimas atsirado, kai suvokiau: KĄ JIE PADARĖ SU MUMIS, SU MŪSŲ ŽEME, SU MŪSŲ GIMINE...“²⁰

Ką jie mums padarė? – klausia ir profesorė Danutė Gailienė savo knygos pavadinimu. Šioje knygoje susiejama psichologija, istorija, politika ir sociologija, kalbama apie psichologinių traumų priežastis ir perimamumą iš kartos į kartą. Gedos dienoraščiuose tiek pokario baisumų, kad kartais atrodo, jog tai ne jo ir ne jo šeimos patyrimai, o sulipdyta kolektyvinės atminties mozaika.

17 Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, vertė Irena Jomantiėnė, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 24–25.

18 Sigitas Geda, *Žydinčių bulvių sapnai: Dienoraščiai*, sudarytoja Uršulė Gedaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015 (toliau – ŽBS), p. 314.

19 Sigitas Geda, „Žodis Lietuvai, pasakytas mitinge Vilniuje, Vingio parke, 1988 m. liepos 9 dieną“, in: *Atgimimo balsai*, sudarė Jonas Šlekys, Vilnius: „Vyturys“, Lietuvos rašytojų sąjunga, 1991, p. 57.

20 Saulius Šaltenis, „Lietuviškas susitaikymo būdas“, *Šiaurės Atėnai*, 1993 02 05.

Tad į socialinį kontekstą orientuota K. Horney psichoanalizė ir D. Gailienės lietuvių istorijos ir psichologinių traumų tyrimai leido geriau aprašyti ir suvokti tą įtemptą laiką, asmenybės ir politinių įvykių santykio dinamiką. Skaitant Horney, knygos tema tarsi plėtėsi. Pykčio sąvoka, nors ir apimanti daug fenomenų, pamažu užleido vietą dar platesniam neurozės reiškiniui, kuris apima vidinės nedarnos, nerandamo kompromiso su savimi ir pasauliu simptomus.

Iš esmės kalbėsiu apie tuos aspektus, kuriuos kaip svarbiausius su tikrąja kūryba siejo ir pats Geda: „Tikroji kūryba bando suderinti kelis momentus: psichikos savitumą (talantą), gyvenimo pamokas ir kultūrinę patirtį. Jų sąveikoje, jų dermėje kartkartėmis blyksteli kristalas – meniška forma.“²¹ Kalbėsiu daugiausia pasitelkdamas pačiam Gedai svarbius vardus, kurių neįmanoma apeiti, – Carlą Gustavą Jungą, Josephą Campbellą ir Haroldą Bloomą, taip pat siejusius psichologiją su plačiais literatūros, kultūros ir mitologijos tyrimais. Nors Geda psichoanalizės idėjų nepraleido pro akis, žinojo, skaitė, galvojo apie sapnus kaip apie pasąmonės ženklus ir giliąją atmintį, tačiau turėjo ir prašymą, į kurį šioje knygoje bus atsižvelgta: „Netraiškykit mano kiaušinių su Freudo žnyplėmis!“ (VAŠ 82)

Ši knyga yra bandymas sujungti kūrybinį pyktį ir kasdienio gyvenimo, kuris neatsiejamas nuo kūrybos, negatyvias emocijas, piktumus, nedariusius nei jo, nei jo artimųjų gyvenimo lengvesnio ar paprastesnio. Šis pasakojimas apie maištą, apie kūrybinį pyktį, kovą, konkurenciją, išitvirtinimą kultūroje, apie derybas ir konfliktus ne tik su kitais, bet ir su savimi. Svarbiausias knygos klausimas – iš kur visa tai ateina, kur Gedos fenomeno šaknys? Klausimas, kurį pats Geda kėlė kalbėdamas apie poeziją, visuomenę ir save patį.

Tačiau kas, be kūrybos, galėtų paliudyti emocijas ir jų priežastis? Kiek apie jas galime sužinoti iš Gedos publicistikos, dienoraščių, interviu, kiek iš kitų žmonių prisiminimų ir laiškų? Kiek jų atnešta į Vėisiejų krašto muziejų? Ir galiausiai, kad ir kiek liudijimų turėčiau, vis tiek neprasibrausiu prie tų pasąmoninių konfliktų,

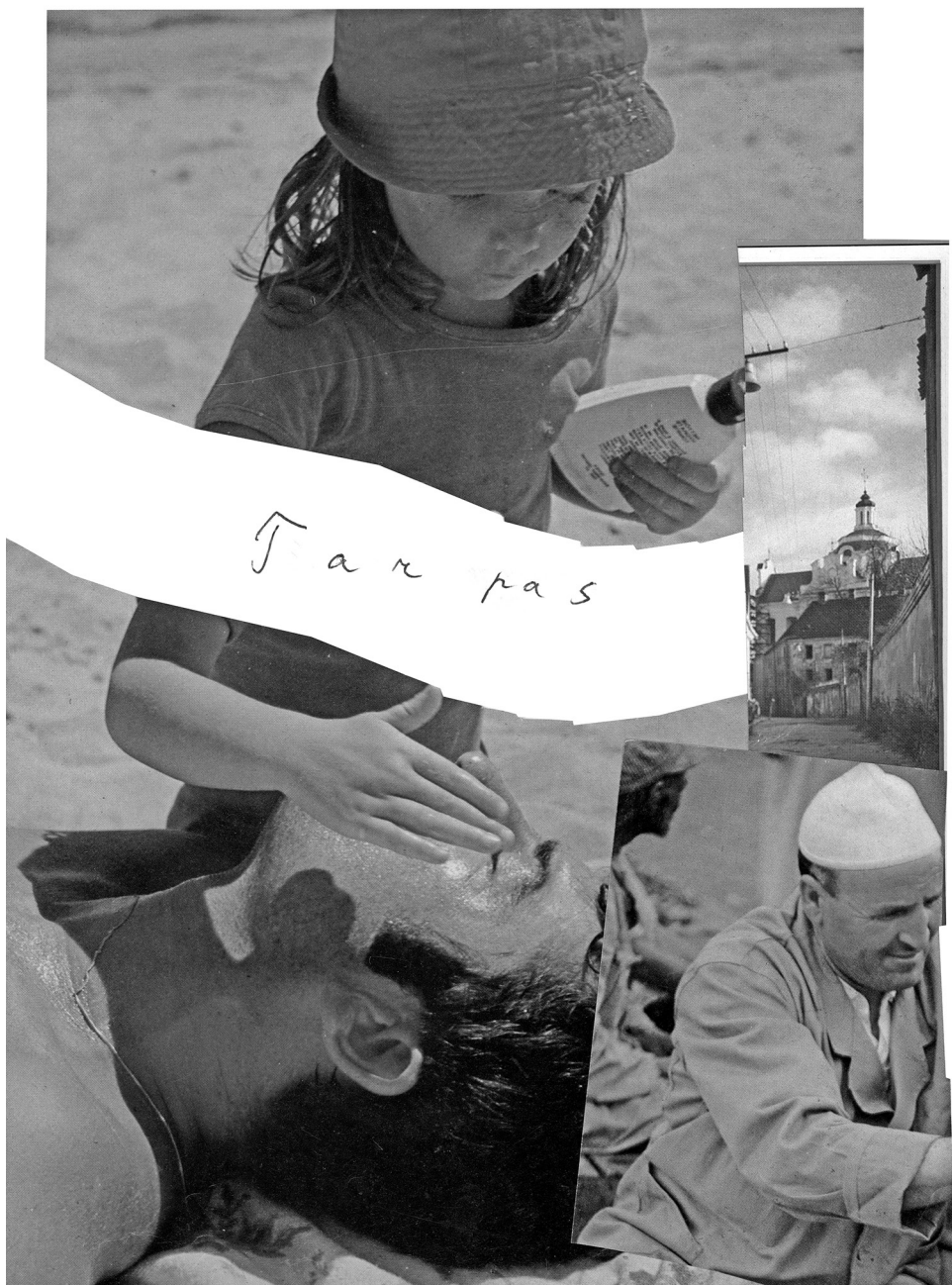
kurie įplieksdavo tamsią ugnį. Reikėtų ilgų pokalbių su žmogumi, kad galėtum juos apčiuopti, o tokios galimybės jau neturi niekas.

Knygos pasakojimas apims ne tik įtampas keliančią Sigitos Gedos gyvenimo aplinką, bet ir neišvengiamai pabandys žvilgtelėti į vaikystę, kuri poetui atrodė kaip ypatingas laikas. „Būdo pradmenų reikia ieškoti vaikystėje“, – rašė jis dienoraštyje (VAŠ 52).

Bet kas gali paliudyti žmogaus vaikystę, kai ji atmintyje dažniausiai labiau panaši į pasakos fragmentus negu į mūsų pačių gyvenimus? Tačiau be jos šitos knygos pradėti turbūt neįmanoma.

Mitinis vaikystės laikas

Tar pas

Sigito Gedos koliažai, daryti apie 2002–2005 metus

*Buvau apsimetęs kūdikiu, mažu vaiku.
Mažu berniuku ir maža mergaite.
Mažu vaikišku dievu – Niekuo.*

eil. „20 prisipažinimų“

*Kadangi gyvename, tai mūsų pačių patirtis privalo būti atkurta tokiu
laidpniu, kad sukrestų. Vienintelė, tikra, brutali.
Kartais balansuojanti ties fikcijos riba. Kitokios realybės nebūna.*

Sigitas Geda, *Vasarė ajero šneka*

Berniukas žiūri į žuvis vandenyje. Aplinkui daug ežerų. Motina skalbia ežere. Galėtų būti kokie 1946-ieji.

1946 metais filologas, antikos specialistas, psichiatro Otto Snellio sūnus Bruno Hamberge išleidžia knygą *Die Entdeckung des Geistes. Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen (Dvasios atradimas. Tekstai apie graikų europietiško mąstymo atsiradimą)*. Rudenį Mindaugas Tomonis Žaliakalnyje pradeda lankyti Jono Jablonskio aštuonmetę mokyklą. Areštuojamas ir įkalinamas estų rašytojas Jaanas Krossas, o mokytojas Justinas Mikutis išvežamas į Uchtos lagerius. George'as Orwellas išvyksta iš Londono į Škotijos salą Džurą ir pusantrų metų dirba prie romano *1984-ieji*. Jo *Gyvulių ūkis* tais metais tampa Metų knyga Jungtinėse Valstijose. Penkiolikmetis Michailas Gorbačiovas dirba kombainininko padėjėju. Viktoras Franklis išleidžia knygą *Žmogus ieško prasmės*, Jeanas-Paulis Sartre'as – *Egzistencializmas – tai humanizmas (L'Existentialisme est un humanisme)*. Kovo mėnesį suimtas Kazys Boruta spalį nuteisiamas penkeriems metams už tai, kad žinojo apie Onos Lukauskaitės-Poškienės laišką popiežiui ir nepranešė. 1946-ųjų spalio 1–2 dienomis LTSR rašytojų suvažiavime triuškinami ir bauginami rašytojai. Partinis veikėjas Kazys Preikšas sumaišo su žemėmis Balio Sruogos *Dievų mišką*

ir jo pasirodymas nusikelia dešimtmečiui, o Eduardas Mieželaitis apkaltinamas nusiritęs į „nacionalistinį šiukšlyną“.

O berniukas stovi ir žiūri į ežerą. „Geltonai žydėjusios lūgnės, baltos lelijos, karosas, kraipantis ūsus apačioje. Valtis, glūdėjusi įlankelėj. Būta ten ir kitokių žuvų, zyzė uodai, nardė antys.“ (ŽLPP 41)

1948 metai. Moteris skalbia drabužius prie ežero, o jos sūnus žiūri į žuvis, tik dabar jau turbūt be vyresnių brolių ir seserų, kurie užsiėmę kitais darbais. Nežino žuvų vardų, bet žiūri, kaip jos juda vandenyje, kaip saulės spinduliai lūždami vandens paviršiuje jas apšviečia, kaip jos dingsta meldynuose ir pasirodo iš gelmės ir kaip jų pelekai neša jų kūnus per paslaptinę vandenį. „Nieko gražesnio aš neturėjau. Ir dabar patys gražiausi mano sapnai – iš vaikystės.“²² Tais metais Carlos Gustavas Jungas paskelbia veikalą *Über psychische Energetik und das Wesen der Träume* – apie psichinę energiją ir sapnus. Gegužės 22 dieną sovietai pradeda trėmimo į Sibirą operaciją „Vesna“. Į vagonus grūda žmones pagal sąrašus, ir dar pačius sąrašus sudarinėja pagal jau į stotis pristatytus žmones.

Berne, neutraliojoje Šveicarijoje, pasirodo Walterio Muschgo knyga *Tragische Literaturgeschichte* – tragiškoji literatūros istorija.

1948 metais sunkiasvoriui boksininkui iš Lietuvos Algirdui Šocikui Nikolajus Koroliovas sulaužo nosį: baltas blyksnis akyse, viską perveriantis skausmas, ir jis guli ant grindų. Kitais metais Kaune jis atsirevanšuos, o kol kas Lietuvoje Šocikas visus varžovus nokautuoja pirmame raunde. Tais pačiais metais profesorius Hansas Leisegangas bėga iš Jenos į Vakarų Berlyną, o Niujorke Josephas Campbellas baigia rengti knygą *The Hero with a Thousand Faces* (*Herojus su tūkstančiu veidų*; pasirodo 1949). Tūkstančiai gamtos pavidalų krenta į berniuko, sėdinčio ant kranto, sąmonę. „Taip ir žiūri į nendres, į vandenį. Matai, kaip laumžirgiai laksto, bet kaip jie vadinasi – nežinai. Šita patirtis man pati brangiausia.“²³ Vėliau gamtos pajautimas, jau intelektualiai apmąstytas, virs šventenybės apsiareiškimo vieta.

22 Jūratė Kuzmickaitė, „Sigitas Geda“, *Kauno diena*, 2005 06 11.

23 Sigitas Geda, *Man gražiausias klebonas – varnėnas: Pokalbiai apie poeziją ir apie gyvenimą*, Vilnius: Vyturys, 1998 (toliau – MGKV), p. 137.

Pradžia: avinėlis tarp vagų, pirmi eilėraščiai ir meilė

O kol kas kaimo vaikas tik pradeda lankyti mokyklą.

1952 metais toli, už vandenyno pasirodo Birutės Pūkelevičiūtės eilėraščių rinkinys *Metūgės*. „Aš esu vilkė, lūšis ir žalsvoji gyvatė.“ Greičiausiai panašiu metu, būdamas trečioje klasėje, Sigitas parašo pirmąjį eilėrašį apie paukštelį, kuris atsitūpė ant medžio šakos ir pradėjo dainuoti²⁴.

1952-aisiais Niujorke miršta šešiasdešimt septynerių metų psichologė Karen Horney, gruodžio 4 dieną. Ji dirbo stengdamasi parodyti, „kad ryšys tarp vaikystės potyrių ir vėlesnių konfliktų yra daug sudėtingesnis, nei mano paprastą priežasties ir padarinio santykį pripažįstantys psichoanalitikai“²⁵. Bet giedantis paukštis, paralelė tarp Strazdo ir poeto – šis paprastas ryšys – bus esminis poeto pradžiai. Kita esminė sąlyga Sigitui ir visiems kultūros žmonėms Sovietų Sąjungoje bent kiek laisviau kurti išsipildys po kelių mėnesių, kai kitų metų kovą mirs Josifas Stalinas. Sigitui Gedai neseniai sukakę dešimt metų.

Tais 1953 metais Torstenas Gedda, ne taip toli kaip Pūkelevičiūtė, tik kitoje Baltijos jūros pusėje, Švedijoje išleidžia knygą apie Geddų giminę. Kad *gūdda* švediškai reiškia lydeką, berniukui taps svarbu gerokai vėliau.

Dabar jis uoliai mokosi, daug skaito, stropiai ruošia pamokas. Gyvenant mažoje trobelėje didelei šeimynai ramybės ne visada rasi. Vasarą galima su knyga dingti kur į mišką, bet žiemą temsta anksti.

Tėvas pabunda naktį, Sigitas dar sėdi prie lempos. Tėvas liepia eiti miegoti ir nebežibinti lempos, bet Sigitas atsikerta: man reikia dirbti ir aš dirbsiu. Nes kam daugiau spręsti tuos galvosūkius, siųsti juos į redakcijas, jeigu ne knygas už gautus pinigus pirkti? Už juos ir pirkdavo, ir niekas nesutrukdys jų skaityti. Knygos ir eilėraščiai buvo tas gaubtas, skyręs jo pasaulį nuo kitų, kur nebūtinai norėjo įsileisti net ir artimus žmones. Net ir padėdamas tėvui dirbti kolūkyje – „atsisės, būdavo, ant „grabarkos“, traukiamos

24 Jūratė Kuzmickaitė, „Sigitas Geda“, *Kauno diena*, 2005 06 11.

25 Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, p. 7–8.

arklio, ir važiuoja sau, – prisimena tėvas. – Visus savo laukus ir daug kolūkio laukų apgrabodavo. Sėdėdamas ir eilėraščius sau deklamuodavo. Užrašydavo arba lauke, išsitraukęs knygele, arba parėjęs į namus. Vieną kartą Sigito paklausiau, ką jis ten burba sau po nosim. Jis pažiūrėjo į mane ir kažką piktokai atsakė. Supratau, kad eilėraščius. Nereikia taip teirautis“²⁶.

Tikrai, nereikia teirautis, nes jau anksčiau Sigitas patyrė, kad reikia gaubto, kad apsaugotum svarbiausius ir stebuklingiausius dalykus, kurie nutinka darbuojantis laukuose:

[P]o karo mano tėvas ardavo labai ilgą tamsrudį lauką. Aš eidavau pas jį, kartais nešdamas valgyti, kartais šiaip – iš ilgesio, iš to, kad vaikai turi daug laiko. Buvo lyg ir prietema, ir savo jau tada silpnaregėmis akimis tarpežy, plačioje vagoje suradau mažą sidabrinį avinėlį. Lygiai toki, kokį paskui matydavau per Velykas Veisiejų bažnytelėje. Bet šitas buvo gyvas ir tikras. Juodoje tėvų žemėje po šimtamečiais beržais... Paskui kažkas iš vaikų pasijuokė iš šito mano avinėlio ir aš užsičiaupiau. Visam gyvenimui.

Tikrai esu turėjęs tokių ar panašių patirčių, bet apie jas sunku pasakoti.²⁷

Sigitas padeda tėvui darbuose, kartu stato namą, ruošia pamokas, gerai mokosi, bet sykiu gina jautrią savo teritoriją, kurios nenori per daug atverti. Vėliau šitą nutikimą jis išskyrė kaip vieną iš trijų pačių svarbiausių gyvenimo regėjimų (VAŠ 120).

Atsiminimai apie Sigitą Gedą mokykloje be aštrių kampų: rimtas, vienišas, pareigingas, suaugęs ne pagal amžių. Sigitas domisi knygomis, skaito, rašo, mokykloje aktyviai dalyvauja literatūriniuose teismuose²⁸. Rengia ir kraštotyrimus darbus, kuriuos išspausdindavo rajoninis laikraštis (vienas apie Katkiškėse nužudytus žydų tautybės žmones)²⁹. Išlikusiuose eilėraščiuose matyti, kaip pradedantis poetas perima to meto poezijos modelius,

26 *Vaiškiškom rankom išskleistos burės: Sigito Gedos kūrybinio kelio pradžia*, parengė Joana Vaikšnoraitė, Albinas Jarmala, Punkskas: Punksko „Aušros“ leidykla, 2018, p. 23.

27 Sigitas Geda, „Būna šviesos, kuri prilygsta auksui“, in: *Tikėti ir rašyti: 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, sudarė Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Aidai, 2002, p. 94.

28 *Vaiškiškom rankom išskleistos burės*, p. 80.

29 Ten pat, p. 67.

Mažą sidabrinį avinėlį Sigitas vaikystėje matė tarp arimo vagų, o šita nuotrauka buvo tarp jo laiškų ir dokumentų

stilistikas, neišvengia ir socialistinio realizmo, bet tuo metu jo išvengti praktiškai neįmanoma. Jaunystė, gamta, svajonės apie laimę skamba čia Salomėjos Nėries³⁰, čia Kazio Binkio, čia Justino Marcinkevičiaus intonacijomis. Jau tada rašo daug, intensyviai: namuose, žygiuose, palapinėse, miškuose. Lazdijų rajono laikraštis *Tarybiniu keliu* 1960 metais jį priskiria prie išimintiniausių, brandžiausių rajono poetų, ir dar paskelbia pačiu produktyviausiu. Jau mokykloje buvo daug prirašęs eilėraščių, scenarijų, apybraižų, daug referatų ir literatūrinių teismų scenarijų.

Mokytojas Viktoras Ūsas sako, kad nerašė pagal užsakymus, atsisakė parašyti „eiluotą montažą Spalio ar gegužės šventėms“³¹, bet kitos mokytojos pasakoja, kad rašydavo intermedijas, turistines dainas, sienlaikraščiams ir kitokią taikomąją literatūrą.

*Eina vasara laukais...
Sveiks, turiste! Kaip laikais?
Pažiūrėk – ir vėl gimtinė
Moja švytinčiais beržais.*³²

Mokykloje išpūdį paliko Janinos Degutytės, Algimanto Baltakio, Justino Marcinkevičiaus knygos. Bet mokytoją nustebino jo susižavėjimas Antano Venclovos kūryba³³. Bet tokie dalykai pradžioje neišvengiami, juolab kad aplinka nelabai padėjo susigauti, priešingai: „Mano amžiaus žmonės nebuvo nieko kito matę. Įsivaizduok jaunus vaikus, kurie baigę mokyklas Lietuvos užkampiuose, mokytojų sudurninti. Kokias knygas skaitė? Mes neturėjom kitų versijų, apskritai nežinojom, kas yra gyvenimas. Didžiausias džiaugsmas būdavo, kai pakrauna į sunkvežimį ir nuveža į Kauną, į muziejų. O kas tuose muziejuose buvo? O koks literatūros dėstymas? Tik nuo 1954 m. atsirado Krėvė...“ (MGKV 29)

Na, Geda, kaip jam, dar matysime, įprasta, situaciją šiek tiek sutirština. Jo literatūros mokytoja Joana Vaikšnoraitė, sveikindama jau išleidusį pirmąją knygą *Pėdos*, primena ir kitus, modernesnius poetus, su kuriais vienaip ar kitaip supažindino: „Manau, kad

30 „Aš išbėgsiu anksty rytą, / Kai jos puošis rasomis, / Rasiu laimę gal mažytę / Su žvaigždučių akimis.“ in: *Vaikiškom rankom išskleistos burės*, p. 107.

31 Ten pat, p. 49.

32 Ten pat, p. 81.

33 Ten pat, p. 77.

tau didelę įtaką – tiksliau, išpūdį, yra palikę mūsų kažkada labai primygtinai vadinamų „dekadentų“ kūryba, kurią ir aš kažkada Jums išdėsciau, kaip programa orientavo. Visi mūsų „izmai“... Nors aš kiek kitaip galvojau. Tai todėl, kad mane į literatūrą atvedė tik jie – tie Brazdžioniai, Tysliavos, Baltrušaičiai...“³⁴

Kas dar svarbu mokykloje?

Meilė, kas gi dar gali būti svarbu ūgtelėjusiems mokiniams. Bet iš kur galime žinoti apie kitų žmonių meiles, jeigu patys apie jas nepasakojame, arba nepasakojame taip, kaip jas iš tiesų prisimename, kaip jas jaučiame.

Klasės draugė Birutė savo atsiminimus apie Sigitą pradeda „teisingai“: „Mergaitėmis jis, atrodo, nesidomėjo, nors į šokius ateidavo ir mus, klasės drauges, būtinai pakviesdavo šokti. Nežinau faktų, kad Sigitas būtų gėręs ar rūkęs.“³⁵ Tačiau greit prisimena vaikino, nesidomėjusio merginomis, pirmąją meilę. Ir ne šiaip prisimena – atsimena net ir eilėraščius, kuriuos jai buvo parašęs.

Kas ta pirmoji meilė?

Smarliūnų septynmetės mokyklos pionierių vadovė Angelė Lazauskaitė, prisimena klasiokas Vitas.

Nors šokiai nebuvo Sigitos sritis – visus šokius šokdavo vienodai, savotiškai, ir nesvarbu, kokia muzika grojo. Bet gal vyresnei moteriai jis ir buvo įdomus ne savo šokiais, o rimtumu, apsiskaitymu?

„Ją juokais „pripiršo“ Sigitui Juozas Petrauskas su klasioku Vitu Janulevičiumi, kad būtų jiems juoko iš Sigitos... <...> [Jie] priėjo prie Sigitos, kumštelėjo jam ir sakė: „Šokai, tai ją reikia ir palydėti.“ Sigitas priėjo prie tos pionierių vadovės, nusilenkė jai ir sako: „Atsiprašau, ar aš galiu Jus palydėti?“³⁶

Bet jų santykiai nebuvo dėl juoko. Ir vien eilėrašciais Sigitas nesitenkino. Reikėjo ir armonikos.

Sigitas iš Paterų mina dviračiu į Smarliūnų šokius kultūros namuose. Nėra tiek daug, apie šešis kilometrus. Turbūt galima ir armoniką nusivežti.

Aišku, kad nebuvo nei geriausias šokėjas, nei muzikantas. („Šokiams vidurinėje mokykloje pagrindinis muzikos instrumentas buvo armonika (diskotekų tais laikais nebuvo). Sigitas bandydavo

34 Joanos Vaikšnoraitės laiškas Sigitui Gedai 1967 02 16, Uršulės Gedaitės asmeninis archyvas.

35 *Vaikškom rankom išskleistos burės*, p. 86.

36 Vitas Šadžius, „Nuotrupos iš mokyklinių metų“, ten pat, p. 94–95.

grot armonika, bet jam nesisekė. Šokdavom ir prie tokios muzikos, pasišaipydami.“³⁷) Klasiškai šaipydavosi, o Sigitas grojo sukandęs dantis. Muzikos mokytoja jam sako, kad jis neturi klausos, o jis groja. Šaiposi iš jo grojimo šokiuose, o jis parsisiunčia natas ir mokosi groti brolio Antano armonika.

Ambicijų jam netrūko – išmoks jis groti, ir šoksit visi pagal mano armoniką, šoksit kaip dideli!

„Po šokių jis ją lydėdavo į namus (manau, iki Ramonų sodybos). Šokiai tada baigdavosi tik paryčiui, saulei tekant, ir mums netekdavo miegoti – sugrįžus iš šokių reikėjo eiti dirbti prie „ūkio“. Bet, kaip dabar manau, jaunystė viską nugalėdavo. <...> Kiek mums žinoma, minėtos pionierių vadovės ir Sigito „meilė“ nutrūko, kai jis išvažiavo mokytis. Teko girdėti, kad ir tėvai smerkė daug už jį vyresnę moterį, prasidėjusią su gerokai už ją jaunesniu mokiniu.“³⁸

Dabar turbūt niekas nežino, kaip baigėsi ta istorija, bet Sigitas žinojo, kad „[a]tstumta, paniekinta meilė ir ižeistos ambicijos – du dalykai, kurie kankina žmogų iki sąmonės išblėsimo“ (ŽLPP 126). Vadinasi, šitie dalykai turėjo būti tikri.

Meilė ir ambicijos buvo jį persmelkusios tiek Smarliūnų kultūros namuose, tiek ir visur kitur. Ir su tuo reikėjo tvarkytis.

Vaikiškas teisybės poreikis

Žmonių neteisybė berniuką užgavo ne kartą, į nesąžiningus žmones ir įvykius jis reaguodavo jautriai. Ilgam nusėdo nuoskauda, kad baltam arkliui pirkti kauptus pinigus išgraibstė broliai ir seserys, kad tėvas nebenuvežė išdžiovinto uosio pas meistrą padaryti iš jo slidžių, kad partizanas netesėjo pažado padovanoti karvelį. Turbūt patys emociingiausi epizodai iš Sigito vaikystės yra reakcijos į melą ir neteisybę.

Jau vėliau Sigitas Geda yra kalbėjęs, kad nuo vaikystės norėjo teisingumo, norėjo būti teisėju, advokatu, ginti skriaudžiamus ir pan. Tiesa jam buvo poezijos sinonimas. „Sunku man bendrauti su nedorais žmonėmis, sunku net ir su jų vaikais. Ypač tada, kai imi

37 Jeronimas Jurkonis, „Santūresnis, rimtesnis už mus...“, in: *Vaikiškom rankom išskleistos burės*, p. 90.

38 Vitas Šadžius, „Nuotrupos iš mokyklinių metų“, ten pat, p. 94–95.

perprasti vos nujaučiamą klastą, – vėl atšoka kažin kokia senovinė būseną, kad esi tik žaisliukas demonų rankose. O vienintelis tavo ginklas – silpniausias – stipriausias pasauly – poezija arba tiesa.“³⁹ O pradėjęs rašyti Sigitas užčiuopia ir tai, kas jį piktina. Kaip kad ta komjaunuolė drg. Vilkelytė, kuri po susirinkimo Malenkovo vardo kolūkio kontoroje pro pirštus pasižiūrėjo į prašymą pasirūpinti, kad pionierius namo parvežtų šoferis.

Tąkart pionieriai parėjo namo, bet buvo ir kitas atsitikimas, kai Sigitas paeiti beveik negalėjo. Kaip geriausi LTSR turistai, viešiejiškiai vyksta į Baltarusiją, į sąjunginį turistų sąskrydį. „O Sigitą čia užklupo bėdos. Sutino koja, nes pėdoje subrendo furunkulas. Jis vos galėjo paeiti. Buvome ekskursijoje traktorių gamykloje. Iki stovyklos buvo toli, todėl paprašėme vadovių jam iškviesti taksi (finansai buvo mokytojų rankose). Bet jos nesutiko. Tada mes visi sukilome. Mūsų maištas baigėsi tuo, kad mums, grįžus į mokyklą, buvo sumažintas elgesio pažymys. Kreipėmės į mokyklos direktorių. Pokalbiui su direktoriumi vadovavo Sigitas. Tiesa, kurios ieškojo ir Sigitas, buvo pasiekta. Mokyklos direktorius, mus išklauses, elgesio pažymius kitame mokytojų posėdyje ištaisė.“⁴⁰

Eiti pas direktorių tais laikais reikėjo didelės drąsos. Juk tai buvo tas žmogus, kuriuo gąsdindavo mokinius ir kurio kabinete nieko smagaus nevykdavo. O šis mokinys pats keliauja pas jį ieškoti teisybės. Nes tiki ja, nes tai svarbu.

Tad klasiškai neabejotinai atsiimdavo nuo jo ne tik už ne-teisybes, bet ir už elementarų aplaidumą, kuris, šiandien sakytume, asmeninis reikalas. Kaip prisimena klasės auklėtoja, Sigitas „[k]ruopščiai ruošdavosi klasės susirinkimams, neretai juos pats pravedavo. Jų metu su klasės draugais, stovėdamas prie stalelio, kalbėjo kaip mokytojas, moralizuodavo juos. Prisimenu, kaip vienam klasės draugui su pykčiu tiesiai į akis rėžė:

– Tu tingi, nesimokai. Jei tau duotų vieną gyvenimą, tu jį prarūkytum, jei kitą – pragertum, o trečią – pratingėtum...

Kartais man tekdavo net užstoti S. Gedos apibartą auklėtinį, teisinti, kad gal jis negabus, jam gal kokios pagalbos reikia...

39 Sigitas Geda, „Tiesa, kitaip sakant, poezija“, in: *Tarybinių lietuvių rašytojų autobiografijos*, t. 1: A–K, Vilnius: Vaga, 1989, p. 355.

40 Aldonos Virbalytės-Bulvinienės prisiminimai, in: *Vaiškom rankom išskleistos burės*, p. 98.

Kadangi gyvename, tai mūsų pačių patirtis privalo būti atkurta tokiu laipsniu, kad sukrestų. Vienintelė, tikra, brutali.

Sigitas Geda, *Vasarė ajero šneka*

„Ugnies giesmės. Tūkstantis Sigito Gedos veidų“ – monografija, skirta vienam ryškiausių XX a. lietuvių poetų. Tačiau tai – ne Sigito Gedos biografija ir ne jo kūrybos analizė. Rimantas Kmita sako:

Šis pasakojimas apie maištą, apie kūrybinį pyktį, kovą, konkurenciją, įsitvirtinimą kultūroje, apie derybas ir konfliktus ne tik su kitais, bet ir su savimi. Svarbiausias knygos klausimas – iš kur visa tai ateina, kur Gedos fenomeno šaknys?

Rimantas Kmita siekia ne aprašyti, bet suprasti poetą. Suprasti, kodėl jo gyvenimas buvo toks – aštrus, konfliktiškas, maištingas; ir galbūt – kokios buvo Sigito Gedos viduje kunkuliavusių gaivalų priežastys ir ištakos. Vienas raktinių žodžių čia yra pyktis. Jis lėmė nesitaikstymą su neteisybe, nuolatinį konfliktą su aplinka (ir su savimi) ieškojimą, tačiau kartu ir skatino vidinę ugnį, be kurios nebūtų poezijos. Pyktis S. Gedos kūryboje analizuojamas ne tik kaip kultūrinė, psichologinė ar fizinė sąvoka, bet ir sociologiniu aspektu – kaip kūrybos sąlyga, veikimo kultūroje būdas. Konkretaus laiko politiniame ir visuomeniniame kontekste poetas išties įgauna ne vieną, o visą tūkstantį veidų.

Todėl ši knyga iš dalies – ir apie tą kainą, kurią už kūrybą sutiko mokėti poetas, o kartu ją mokėjo ir jo artimieji. Ir apie tą laiką, kuriame klestėjo Sigito Gedos poezija, apie santvarkų kaitą, apie vaikystę ir senatvę, apie gyvenimą, kuris buvo kaip nuolatinė kova ir niekad negęstanti ugnis.

Rimantas Kmita – literatūros kritikas, poetas, dramaturgas, rašytojas, monografijos „Ištrūkimas iš fabriko. Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais“ bei kultinių romanų „Pietinia kronikas“ ir „Remyga“ autorius.

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt